

УДК 346.14

А.Й. Француз

*Герой України, заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедрою державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»*

Б.В. Скрипачов

*здобувач вищої освіти ступеня «магістр»,
Університет економіки та права «КРОК»*

Господарсько-правовий аспект як ознака галузевої приналежності правових категорій

У статті досліджено питання необхідності теоретичного визначення поняття «господарсько-правовий аспект». Зроблено висновок про відсутність у національній науковій доктрині дефініції зазначеного поняття, незважаючи на його широку вживаність у наукових працях. Запропоновано визначення даного поняття та можливий шлях його застосування в якості інструмента галузевої ідентифікації правових явищ.

Ключові слова: господарсько-правовий аспект, господарська діяльність, розмежування сфер правового регулювання.

А.И. Француз

*Герой Украины, заслуженный юрист Украины,
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой государственно-правовых дисциплин,
Университета экономики и права «КРОК»*

Б.В. Скрипачёв

*соискатель высшего образования степени «магистр»,
Университет экономики и права «КРОК»*

Хозяйственно-правовой аспект как признак отраслевой принадлежности юридических категорий

В статье исследован вопрос о необходимости теоретического определения понятия «хозяйственно-правовой аспект». Сделан вывод об отсутствии в национальной доктрине дефиниции упомянутого понятия, несмотря на его широкое употребление в научных трудах. Предложено определение данного понятия и возможный путь его применения в качестве инструмента отраслевой идентификации правовых явлений.

Ключевые слова: хозяйственно-правовой аспект, хозяйственная деятельность, разграничение областей правового регулирования.

A. Frantsuz
*Hero of Ukraine, honored lawyer of Ukraine,
doctor of law, professor,
head of the department of state and legal disciplines
“KROK” University*

B. Skrypachov
*Graduate Student
“KROK” University*

Commercial-law aspect as an attribute of sectoral belonging of legal issues

In the article question of the necessity of theoretical definition of the concept “commercial-law aspect” is investigated. The conclusion that there is no definition of the mentioned concept in the national doctrine, in spite of its wide use in scientific works is made. A definition of this concept and a possible way of its application as a means for the branch identification of legal issues are proposed.

Keywords: *commercial-law aspect, commercial activity, delineation of areas of legal regulation.*

Постановка проблеми

Поняття «господарсько-правовий аспект» досить часто зустрічається у наукових працях. Даний термін використовується в якості певного виду ідентифікатора напряму наукового дослідження з аргументацією того, що дослідження об'єкта здійснюється з урахуванням особливостей його існування та функціонування у сфері господарювання. При цьому, як не дивно, поза межами уваги залишаються значення поняття «господарсько-правовий аспект», сутність його як явища, функції та перспективи їх використання. Частота застосування цього поняття поряд із відсутністю його однозначного визначення породжує необхідність встановлення його сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Результати моніторингу юридичної літератури, а також наукового бачення дають підстави говорити про наявність дослідження різноманітних юридичних явищ крізь призму господарсько-правового аспекту. Так, наприклад, дане поняття присутнє у працях Ю.З. Драпайло, Л.С. Тertiшиної, А.Р. Шимка, інших учених, однак визначення поняття «господарсько-правовий аспект» як таке залишається поза

увагою досліджень. Найчастіше у юридичній літературі і публіцистиці мова йде про питання, опосередковано пов'язані з даною проблематикою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Ураховуючи вищеописаний стан розроблення теми, існує проблема відсутності доктринального визначення поняття «господарсько-правовий аспект», а також відсутні дослідження даного поняття як самостійного правового явища.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення поняття «господарсько-правовий аспект», його аналіз як самостійного правового явища, виявлення його функцій та перспектив їх використання.

Виклад основного матеріалу

У досліджених джерелах та юридичній літературі пряма дефініція такого поняття, як «господарсько-правовий аспект» відсутня, незважаючи на досить широке застосування даного терміна. У зв'язку з цим постає необхідність виведення об'єктивного визначення цього поняття шляхом логіко-семантичного дослідження самостійних смислових одиниць, що входять до його складу, а саме

понять «право», «господарювання» та «аспект».

Поняття «право» є фундаментальним у будь-якій галузі юридичної науки, тому доцільно розпочати саме з його визначення.

Незважаючи на широку дослідженість у юридичній науці поняття «право» в об'єктивному його розумінні, аналіз наукових праць, зокрема робіт Р.А. Калюжного та Л.О. Шапенко, Т. Михайліної, а також М. Козюбри та А. Зайця дає змогу дійти висновку про неоднозначність погляду на дану категорію. Найбільш поширеними серед науковців є так звані концепції природного права та позитивного права.

У дослідженнях філософської природи права, зокрема у працях В.С. Бігуна та О. Хьоффе виділяють окремі ознаки природного та позитивного права.

До ознак природного права, зокрема, відносять:

- походження від природного порядку речей, що є невід'ємною частиною світобудови;
- пов'язаність його норм і принципів з універсальними, загальними першоосновами буття;
- виникнення разом з першими проявами людської культури та цивілізації;
- вираженість його норм не лише у юридичних документах, але й у вигляді неписаних звичаїв і традицій;
- розуміння вищої справедливості як нормативно-ціннісної межі прагнень для природного права.

Що стосується ознак позитивного права, то до них, зокрема, відносять:

- штучне утворення, створення людьми, відданими інтересам такого штучного формоутворення, як держава;
- пов'язаність його норм і принципів з конкретною державою та її інститутами;
- виникнення одночасно з формуванням державності;
- допущення виключно формальної фіксації у вигляді формалізованих нормативних актів юридичного характеру;
- розуміння інтересів держави як виключної межі прагнень для позитивного права.

Виважено і на високому рівні аргументації відомий учений Ю.С. Шемшученко визначає природне право як сукупність ідеальних, духовних і найвищою мірою справедливих понять про право, а основою рисою позитивного права вважає формальну вираженість у законах та інших формальних джерелах [7, с. 76].

Своєю чергою, на думку Р.П. Луцького, позитивне право на відміну від природного виявляється в тому, що певні норми поведінки створюються людьми та владно затверджуються у суспільному житті в якості постійного та імперативного критерію для обов'язкової поведінки. Вони створюються для визначення того, що юридично дозволено, а що юридично не дозволено. Отримують зовнішнє вираження у вигляді законів, юридичних прецедентів та інших джерел [8, с. 39].

Таким чином, на підставі зазначених вище концептуальних ознак права з точки зору двох найбільш поширених підходів до нього можна зробити наступні узагальненні визначення:

Під природним правом прийнято розуміти певні фундаментальні норми поведінки та сукупність невід'ємних особистих прав кожної людини, що впливають із природного порядку речей і не потребують (не передбачають) жодної обов'язкової формалізації.

Своєю чергою, позитивне право розуміється як сукупність загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки, що набувають дійсності виключно з факту волевиявлення держави в особі владного суб'єкта.

Важливо, з нашої точки зору, усвідомити, що для визначення сутності поняття «право» слід перш за все звернути увагу на первинний сенс даного слова. «Право» має спільний корінь зі словами «правити», «управляти», «правління», «правило» тощо. З урахуванням наведених вище визначень природного права та його ознак, а також враховуючи зміст самого слова «право», автор вважає, що природне право – це здатність будь-якої живої істоти, що наділена свідомістю, самостійно визначати своє буття на розсуд

власної волі. Своєю чергою, якщо дивитися на запропоноване визначення через призму теорії суспільного договору (сутність якої полягає в тому, що на певному етапі розвитку суспільства люди домовилися між собою про укладення так званого суспільного договору, відповідно до якого ними було створено державу як владний суб'єкт, на користь якого люди відмовилися від частини своїх природних прав для того, щоб держава більш ефективно їх здійснювала, маючи владний вплив та можливість примусу щодо людей у частині цих делегованих державі прав; подібні погляди висловлювали у своїх працях Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, П.-Ж. Прудон, Ст. Оріховський, Дж. Ролз та ін. [9 с. 76-77]), можна дійти висновку про те, що концепція позитивного права відображає форму здійснення природних прав, які делегуються штучному суб'єкту – державі – людьми, ними наділеному, з метою зовнішнього неупередженого контролю над тим, щоб природні права та інтереси одних людей не вступали у конфлікт з природними правами та інтересами інших.

У будь-якому разі, незалежно від джерел та природи походження, продуктивним є узагальнення, що право об'єктивно слід розуміти як масив регуляторів відносин між членами суспільства – правил, що є обов'язковими (незалежно від підстав такої обов'язковості та факту їх формального закріплення) на певній території для певного кола осіб та у межах певної сфери їх існування та діяльності.

Із запропонованого визначення слідує, що право має три динамічні ознаки: територіальність, суб'єктність та предметність. Наявність динамічних ознак права беззаперечно вказує на його конфігуративність, а сукупність його конфігурацій формує певну систему – систему права.

Академічний інтерес являє собою аргументація В.В. Сухоноса, який під системою права розуміє сукупність структурованих та взаємопов'язаних чинних принципів і норм права, яким притаманні єдність, диференціація, узгодженість і згуртованість у самостійні структурні

утворення (галузі, підгалузі права, інститути) [9, с. 397-398].

З нашої точки зору, можна зробити висновок, що конфігурації права є нічим іншим, як структурними елементами його системи.

Найбільшим за обсягом елементом системи права є галузь права. Галузь права безпосередньо відображає об'єктивний характер утворення системи права однорідними суспільними відносинами, а також відображає соціальний механізм системи права. Кожна галузь права має специфічний, притаманний їй регулятивний режим (режим правового регулювання). Критеріями для розмежування однієї галузі від іншої слугують галузеві принципи, специфічні прийоми регулювання, механізм виникнення та реалізації галузевих прав і обов'язків суб'єктів, специфіка санкцій тощо. [9, с. 402]

У контексті вищезазначеного слід навести думку М.А. Аржанова, який запропонував використовувати предмет правового регулювання як критерій розподілу права на галузі: «різниця між одними нормами та іншими відповідно визначається різницею між одними суспільними відносинами та іншими, і кожна юридична норма спрямована на регулювання тих чи інших цілком визначених, конкретних суспільних відносин та має свій цілком визначений предмет регулювання» [10, с. 29].

Беручи до уваги зазначене, робимо висновок, що право формує певну систему, яка за своєю структурою складається в першу чергу з галузей права, що відрізняються одна від одної, зокрема предметом правового регулювання.

Предмет правового регулювання вважається матеріальним, об'єктивним критерієм розподілу і згрупування норм права за його структурними частинами тому, що зміст і особливості усталених, типових суспільних відносин виникають в площині людських потреб і не залежать від законодавця. Предмет правового регулювання має власну структуру, яка охоплює такі його елементи:

а) суб'єктів – індивідуальних і колективних;

б) поведінку суб'єктів (їхню свідому діяльність);

в) об'єкти – предмети та явища навколишнього світу, з приводу яких люди свідомо вступають у взаємозв'язок;

г) соціальні факти (обставини, випадки), які є безпосередніми підставами виникнення чи припинення відповідних правових відносин, на чому справедливо акцентує увагу В.В. Сухонос [9, с. 454].

Вищезазначене дає можливість стверджувати, що до системи права належить, зокрема, господарське право, предметом правового регулювання якого є господарські відносини або відносини у сфері господарювання. Однак для кращого розуміння меж даної галузі необхідно надати визначення господарським відносинам.

Господарський кодекс України (ГК України) [16 ст. ст. 1, 3] визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності. Під господарською діяльністю у ГК України розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову значеність.

Як зазначає В.А. Січевлюк і з чим цілком погоджується автор: «зв'язок норми права з суспільними відносинами, до яких норма застосовується, є тим глибоким загальним зв'язком, що розкриває сутність права і його місце в житті суспільства. Результатом роботи цього зв'язку виступають правовідносини, тобто відносини, що врегульовані нормою права» [11, с. 20].

Визначальною рисою господарських правовідносин (їх предметною сферою) є зв'язок, першочергово, з процесами організації, проведення та припинення господарської діяльності.

Таким чином, господарське право (в загальному, поверхневому розумінні) можна визначити як галузь права, предметом правового регулювання якої є суспільні відносини у сфері організації, проведення та припинення діяльності щодо суспільного

виробництва товарів, робіт та/або послуг.

На даному етапі дослідження нез'ясованим залишається лише визначення поняття «аспект». Словник української мови [12, с. 68] визначає аспект як характеристику, властивість, атрибут об'єкта пізнання (факту, явища, предмета, події) або як точку зору, з якої розглядаються предмети, явища, поняття. Якщо узгодити між собою сутність двох запропонованих визначень, можна сказати, що аспект – це певна ознака явища або предмета, наявність якої дає змогу розглядати таке явище або предмет з певної (конкретної) точки зору, або як таке, що належить до певної категорії.

Наразі можна запропонувати наступне визначення поняття «господарсько-правовий аспект»:

Господарсько-правовий аспект – це ознака певних правових явищ, наявність якої свідчить про належність таких правових явищ до галузі правового регулювання відносин, що виникають у сфері господарювання.

Господарсько-правовий аспект може слугувати інструментом ідентифікації галузевої приналежності правових категорій та/або явищ. Виходячи з ознак господарювання, можна виокремити об'єктивні господарсько-правові аспекти, наявність яких вказує на приналежність тих чи інших правових категорій та/або явищ до сфери господарського-правового регулювання. Автори пропонують використовувати у якості господарсько-правового аспекту наявність тісного взаємозв'язку правового явища або правової категорії із процесом здійснення суспільного виробництва.

Варто зауважити, що під суспільним виробництвом мається на увазі систематична діяльність, спрямована на задоволення потреб невизначеного кола осіб, адже ситуативне виробництво товарів, робіт, послуг, спрямоване на задоволення індивідуального інтересу, не може розглядатися як таке, що задовольняє суспільний інтерес. Таким чином, у галузі господарського права прослідковується певна міра публічності (що також відображається у застосуванні імперативних методів правового регулювання), тому дану галузь ціл-

ком доцільно віднести до приватно-публічних сфер правового регулювання з переважним вираженням приватно-правових ознак.

Продуктивним з нашої точки зору є узагальнення, що господарсько-правовий аспект як ознака або сукупність ознак правового явища може використовуватися у якості індикатора ступеня взаємозв'язку правового явища зі сферою господарювання. Порівнюючи ступінь вираження господарсько-правового аспекту з відповідним ступенем вираженості інших галузево-правових аспектів (наприклад, адміністративно-правових, цивільно-правових тощо), можна здійснювати всебічний аналіз таких явищ та виявляти, з якою сферою суспільних відносин найбільш тісно пов'язане те чи інше юридичне явище.

Висновки

Господарсько-правовий аспект – це ознака або сукупність ознак правового явища, що вказують на тісний взаємозв'язок такого явища зі сферою суспільного виробництва (систематичної діяльності, спрямованої на задоволення потреб незначеного кола осіб), який може застосовуватися у якості інструмента галузевої ідентифікації шляхом порівняння ступеня його вираження в такому явищі зі ступенем вираження інших галузево-правових аспектів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані для підвищення ефективності процесу встановлення галузевої приналежності правових явищ з метою застосування до них найбільш адекватних методів правового регулювання.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Калюжний Р.А., Шапенко Л.О., Право як нормативний регулятор суспільного життя // Теоретико-правові аспекти функцій права в системі державотворення України: збірник наукових праць. – 2017. – С. 13-27.
3. Михайліна Т. Іманентність правосвідомості щодо системи джерел права // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 11. – С. 175-178.
4. Козюбра М., Заєць А. Актуальне дослідження принципу верховенства права // Право України. – 2017. – № 8. – С. 215-218.
5. Бігун В.С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : монографія / В.С. Бігун. – К., 2011. – 303 с.
6. Хёффе О. Політика, право, справедливість. Основоположення критической философии права и государства / Перевод Вл.С. Малахова при участии Е.В. Малаховой. – М.: Гнозис, 1994. – 319 с.
7. Шемшученко Ю.С. Вибране / Ю.С. Шемшученко. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2005. – 592 с.
8. Луцький Р.П. Позитивне право та природне право: опозиція категорій // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 38-41.
9. Сухонос В.В. Теорія держави і права : підручник / Володимир Вікторович Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2014. – 544 с.
10. Аржанов М.А. О принципах построения системы советского социалистического права / М.А. Аржанов // Сов. государство и право. – 1939. – № 3. – С. 26–35.
11. Січевлюк В.А. Господарське право України: Навчальний посібник/ В.А. Січевлюк. – К.: УІРФР, 2010. – 474 с.
12. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Том 1, 1970. – 800 с.
13. Шимко А.Р. Деретуляція ринку металобрухту: господарсько-правовий аспект // Проблеми законності. – 2017. – № 136. – С. 106-115.
14. Драпайло Ю.З. Поняття і природа договору на надання лоцманських послуг (господарсько-правовий аспект) // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – С. 30-34.
15. Тертишна Л.С. Комплексний характер регіональної політики держави (господарсько-правовий аспект) // Вісник Національної академії правових наук України. – 2017. – № 2. – С. 198-206.
16. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.